Sándor Zoltán

A politika játéktere

Henry Kissinger német születésű amerikai Nobel-békedíjas diplomata és politikus, néhány héttel a Watergate-botrány kirobbanása előtti lemondását megelőzően Oswald Spengler *A Nyugat alkonya* című kötetének példányát nyújtotta át Nixonnak „állítólag azzal az ajánlással, hogy a modern államférfinak, ha talpon akar maradni, maga mellett kell tudnia a médiumokat" – írja G. L. Ulmen idézésére hivatkozva Csejtei Dezső *Világtörténelmi naplemente* című esszéjében. Nem véletlenül ajánlotta a Nixon-kormány nemzetbiztonsági főtanácsadója, majd külügyminisztere a bukott elnök figyelmébe *A Nyugat alkonyát*, Spengler többek között a politikai hatalomgyakorlás és a valóság értelmezése felett gyakorolt monopólium közti összefüggésről is markáns véleményt fogalmaz meg sokat vitatott, ám ettől függetlenül nagy hatású művében.

„Mi az igazság? – veti fel a kérdést monumentális történetfilozófiai alkotásában Spengler, s azonnal meg is válaszolja azt: – A tömeg számára az, amit naponta olvas és hall. Ha valahol egy szerencsétlen flótás érveket gyűjtöget, hogy megállapítsa, mi is az »igazság« – ez az ő igazsága. A másik, a pillanat nyilvános igazsága, melyről az okok és az okozatok tényvilágában valóban szó van, ma a sajtó terméke. Amit a sajtó akar, az az igaz. A sajtó parancsnokai hozzák létre, alakítják át, cserélik ki az igazságokat. Három hét sajtómunka, és az egész világ megismeri az igazságot. Érvei mindaddig megcáfolhatatlanok, amíg pénz van rá, hogy szakadatlanul ismételje őket. […] A sajtó dinamikája tartós hatásra törekszik; a szellemet állandóan befolyás alatt kell tartania. Az érvek megdőlnek, ha az ellenérveket nagyobb pénzerő hitelesíti, és gyakrabban jelennek meg azok a szem és a fül számára. A közvélemény mágnestűje minden pillanatban az erősebb pólus felé fordul. Mindenki azonnal meggyőződik az új igazságról. Hirtelen ráébredünk tévedésünkre."

Illusztrációképpen vegyünk egy példát a közelmúltból. A múltmegítélés kérdésének relatív kezelésére tett kísérletek és a rehabilitációs törekvések ellenére mára viszonylag közelfogadott nézetnek számít Szerbiában, hogy a kilenc-

Sándor Zoltán (1973) író, műfordító, publicista. Legutóbbi kötete: *A gonosz átváltozása* (elbeszélések, 2018).

venes évek rezsimje kártékony politikát folytatott. E kártékony rezsim azonban több mint egy évtizedig szinte megingatatlanul tartotta magát, függetlenül attól, hogy közben az ország sorozatban vesztette el a háborúkat, amelyekben állítólag nem is vett részt, sokan életüket vesztették e „nem létező" fegyveres összetűzésekben, menekültek lepték el a térséget, a világtörténelem egyik legnagyobb inflációja sújtotta a társadalmat, a nemzetközi közösség gazdasági szankciókat vezetett be az ország ellen, a lakosság jelentős mértékben elszegényedett, a nagyobb városokban a polgárok hónapokig az utcákon tiltakoztak, végül hetvenkilenc napig bombázta az országot a NATO légi ereje. Mikor bukott meg végül Milošević, ha mindezt túlélte? Akkor, amikor az elsősorban külföldi és nemzetközi intézmények által támogatott rezsimellenes erőknek médiafronton sikerült felvenniük a harcot a Bastille-televíziónak becézett közszolgálati adó propagandájával, s ily módon rezsimmegdöntő erővé tudták kovácsolni a lakosságban felgyülemlett elégedetlenséget. Teljesen más kérdés, hogy a leleplező médiahadjárat közben mekkora mértékben igyekeztek egyúttal, a demokratikus társadalom kiépítésének fontosságát hangsúlyozva, a finanszírozók érdekeinek megfelelő értékrendszer alapelveit is elhinteni a lakosság körében.

Spengler meglátása szerint a demokrácia alakjában mindig a pénz diadalmáról beszélhetünk. A választójog, a sajtószabadság, a véleményszabadság és általában az egyéni jogok mind szépen hangzó eszmei célok, ám mindezek megvalósulásához még a jogi keret biztosítása előtt pénzre van szükség, amely „mint tiszta ténylegesség feltétlenül felülmúlja az ideális igazságokat". Azt írja, hogy „a közvélemény szabadságához valójában hozzátartozik e vélemény kidolgozása is, ami pénzt igényel, a sajtószabadsághoz a sajtó tulajdona, ami úgyszintén pénzkérdés, és a választójoghoz a választási harc, amely mindig is a pénzt biztosítók igényeihez fog alkalmazkodni". Demokrácia és plutokrácia Spengler számára összetartoznak, „[ú]gy viszonyulnak egymáshoz, mint szándék a valósághoz, elmélet a gyakorlathoz, ismeret az eredményhez", amiből kifolyólag logikusan következik, hogy minden eszme a pénz függvénye, s míg „[a] szellem gondolkodik, a pénz uralkodik".

A német gondolkodó szerint tehát nagyon egyszerűen fogalmazva: a demokráciában mindig a pénz politizál. S teszi ezt abból az önző megfontolásból, hogy szaporítsa önmagát. A társadalomjobbító szándék, a kívánatos politikai rendszer és a vágyott eszmei értékek csupán a kommunikációs narratíva eszközét képezik a valódi célok elérésére. Nem egyebek mulandó médiaterméknél. Ezzel magyarázható, hogy a nép elégedetlenségét a hatalomra jutásra felhasználó politikusok általában a töredékét sem valósítják meg mindannak, amit a választási kampányban megígértek. Esélyük sincs arra, hogy ezt megtegyék, hiszen a valódi döntések mindig a pénz diktátumával összhangban a színfalak mögött születnek, a pénzben összpontosuló hatalom mindössze csak felhasználja a színen megjelenő karizmatikus politikust vagy a nép elégedetlenségét saját javára. Illúzió azt hinni, hogy egy erkölcsileg tökéletes politikai erő kizárólag a nép elégedetlenségére hagyatkozva érdembeli változásokat vihet végbe egy társa-

dalmon belül. Ahhoz, hogy erre egyáltalán esélye legyen, megfelelő anyagi háttérrel kell rendelkeznie, ami azonban függőségi pozícióba helyezi az adott politikai erőt, és jelentős mértékben szűkíti cselekvési mozgásterét. Magyarán: az államvezető-jelöltnek két lehetősége van az életben, vagy az etika útját választja, és lemond a politikusi karrierről, vagy pedig elfogadja a játékszabályokat, és az apró sikerek és ebből fakadó (vélt) dicsőség érdekében hajlandó beáldozni morális kifogástalanságát a pénz oltárán.

Spengler szavaival élve, a demokrácia mindig „a pénz és a politikai hatalom beteljesedett házassága". Ahhoz, hogy egy politikai erő ellen tudjon állni egy meghatározott pénzügyi diktátumnak, arra van szüksége, hogy biztosítson magának egy másik pénzügyi hátteret. Ennek érdekében a „politikai pártok […] meghatározott gazdasági csoportokat, melyeknek jobb megélhetést akarnak biztosítani, politikai rendekké »nemesítenek«", mondja Spengler, és ezek a politikai rendek, mondom én, később hathatósan hozzájárulnak az adott párt pozícióban tartásához. Egyféle körforgalom alakul ki: a politikum a pénzemberek malmára hajtja a vizet, amiért cserébe ezek még jobban pénzelik az adott pártot, a hatalmon levő párt pedig a gazdasági döntéseket és jogi előírásokat az oligarchák érdekéhez igazítja. Ebben a történetben hathatós segítségükre van az általuk irányított média, amely a folyamat minden mozzanatát sikertörténetként tálal a médiafogyasztónak, a „[h]árom hét sajtómunka, és az egész világ megismeri az igazságot" bölcselet pszichológiai hatására bízva az eredményt. A bírálat, miszerint a hatalom külföldi érdekeltségű szubjektumok javára tevékenykedik, és/vagy saját erős középosztályt hoz létre, nem jut el az átlagos médiafogyasztóhoz, ha netán mégis, kontrabírálatok pergőtüze zúdul rá, csírájában fojtva el esetleges hatásgyakorlását a közre.

Az elmondottakból logikusnak hat a (költői) kérdés, hogy a gazdasági és politikai érdekek mentén szerveződő médiából lehetséges-e megtudni az igazságot. Az igazságon itt nem az objektív valóságban lejátszódó esemény, hanem elsősorban az esemény társadalmi kontextusba helyezése értendő. Hazai médiumok esetében rendszerint tudni, melyik mögött ki áll, külföldi lapok idézésekor azonban általában megjegyezzük, hogy jobboldali, baloldali, konzervatív vagy éppen liberális beállítottságú sajtóorgánumról van-e szó, előre jelezve a médiafogyasztó számára az ideológiai nézőpontból eredő prekoncepciót. A pártatlan tájékoztatás utolsó védőbástyájaként marad a közszolgálati média, amelynek lényege a mindenkori kormánytól és a kormány által alapított intézményektől való függetlenségben rejlik, ám mivel a politikai kultúra fejlettségi szintje gyakorlatban sohasem érheti el az elméletben áhított szintet, a teljes fokú objektivitás a médiában elvont fogalom marad. Míg a magánkézben levő sajtótermékek tulajdonosaik nézőpontját tükrözik, addig a közszolgálati média – nevével ellentétben – bizonyos mértékben mindig a hatalmasok szócsövét képezi. Hatalmasokon ebben az esetben azokat kell érteni, akik kezében összpontosul a pénz, a politikai hatalom vagy a társadalmi tekintély, ami legtöbbször összefüggésben van egymással. A közszolgálati médiával történő visszaélés lehet kendőzetlen vagy szofisz-

tikált, megvalósítható egy adott réteg vagy eszme favorizálásával, bizonyos társadalmi jelenség mellett vagy ellen folytatott propagandával, a közéleti párbeszéd ellehetetlenítésével, az ellenlábasok elhallgatásával vagy mindezen módozatok ötvözetével, az eredmény minden esetben viszonylagos igazságot szül, amely nem biztos, hogy egyformán igaz mindenki számára.

Körmönfont természetével összhangban a média egyebek mellett a másik oldal manipulációs szándékának azonnali leleplezésére is felkészíti befogadóját, időről időre rávilágítva a másik oldal manipulációira, amiben többé-kevésbé igaza van, hiszen a mindenkori másik valóban manipulál, úgy tálalja a kiválasztott híreket, hogy azok saját álláspontja és politikai célja helyénvalóságát támasszák alá. Úgy is fogalmazhatnék, hogy amikor egymásról beszélnek, a politikai és gazdasági ellenfelek mindig igazat mondanak. Felmerül azonban a kérdés, hogy az egymással ellentétben levő igazságok közül melyik a valódi igazság. Mindkettő. Vagy egyik sem. Vegyük példának korunk egyik legösszetettebb kérdését: a bevándorlást, amely esetében még a szóhasználat is politikai hozzáállás függvénye. Az egyik fél által sugárzott adásokban huszonéves migráns férfiak hőzöngnek, vélt jogaikat követelve, a másik fél által ábrázolt képsorokon pedig többnyire nélkülöző menekült gyerekeket és asszonyokat látunk. A teljes kép láthatatlan marad a médiabefogadó számára ugyanúgy, ahogyan a jelenség mozgatórugói is feltáratlanok maradnak a médiafogyasztó számára. Az Afrikából és a Közel-Keletről Európába érkező bevándorlókról szóló tudósításokhoz hasonlóan a távoli világból érkező „hírek" is általánosságban több csatornán átszűrt valóságinterpretációk, mintsem a teljes valóság lenyomatai.

Az igazságkeresőnek ezért nem árt időről időre módosítania a nézőpontján, hogy kellőképpen tudja értelmezni a társadalmi jelenségeket. Adott nézőpontból ugyanis könnyen leleplezhető a másik oldal, sokkal bonyolultabb azonban észrevenni, hogy a pártatlannak vélt saját nézőpont is eleve (lehetséges) manipuláció terméke. Kiváló példa ennek ecsetelésére a Sáfrány Attila által posztmodern forradalmaknak titulált jelenségek hatásmechanizmusa. Sáfrány megfigyelése szerint a posztmodern forradalmárok a terep előkészítését a klasszikus forradalmárokkal ellentétben nem alulról, hanem felülről kezdik, fontos eszközük az értelmiségi elit – tudósok, filozófusok, írók, médiaszemélyiségek – megnyerése eszméiknek, aminek köszönhetően a későbbiekben „lobbierejükkel, olykor harsány nyilvános fellépéseikkel kikényszerítik, hogy az aktuális hatalom nekik kedvező törvényeket hozzon és intézkedéseket tegyen". A posztmodern forradalmak a társadalmi átalakulást nem az adott hatalom megdöntésével, hanem az egyéni gondolkodás mélyreható átalakításával igyekeznek elérni. Ebben hathatós szerepet játszik a média, amely „a maró gúnnyal és a félreállítás egyéb változatos eszközeivel" elvégzi „a másként gondolkodók »eltakarítását« az intellektuális küzdőtérről". Az eredmény az, hogy az ember, aki nap nap után szembesül ezen jelenségek hangoztatásával, lassan megkérdőjelezhetetlenné teszi azok létjogosultságát, s az ily módon kialakult nézőpontjából tekint a körülötte zajló eseményekre és vizsgálja a tényeket.

Médiakontextusban az igazság szempontjából ugyanis egy tény önmagában még semmit sem jelent. Az adott tény igazságtartalmát annak értelmezése és megítélése képezi, ami szorosan összefügg az adott tény tálalásával, illetve a befogadó ideológiai beállítottságával. Ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy alternatív tények és posztigazságok korában élünk, világossá válik, hogy az egyetlen igazság megléte lehetetlen. Az az elgondolás, hogy az internet demokratizmusa majd ellehetetleníti a hírek, események, vélemények elkendőzését, és majd mindenki megfelelő mértékű tájékozottságra tesz szert, mára végleg eloszlott. Egyértelművé vált, hogy az emberek ebben a tekintetben sokszor nem azért követik a médiát, hogy megtudjanak valamit a világból, hanem azért, hogy megerősítést nyerjenek a világról alkotott elképzelésükről. A nagy többségnek egyáltalán nincs igénye a társadalmi párbeszédre, arra, hogy az információ mögé lásson. A másik oldal valóságértelmezése nem érdekli a médiafogyasztót, mert tudja, az úgyis „manipuláció" terméke. Ebben a legkorszerűbb eszközök is hathatósan a segítségére vannak, a fizetett reklámok mellett a közösségi oldalak csak azokat az oldalakat és tartalmakat kínálják, amelyek iránt az ember valamiféle érdeklődést tanúsított: megnyitott, posztolt, lájkolt.

A politikai, ideológiai és gazdasági érdek szerint kifejtett manipulációs tevékenységével – Spenglerrel szólva – „[a] sajtó nem terjeszti, hanem előállítja a »szabad véleményt«", amellyel összhangban később hatást gyakorló publicisztikák és társadalomtudományi tanulmányok születnek, multiplikálva az egyébként is torz valóságképet. Nem kell és nem is szabad minden pontban feltétlenül egyetértenünk Spenglerrel, ám félő, hogy rideg és világos megfogalmazásai a média világáról sokkal közelebb állnak az igazsághoz, mint ahogyan mi azt szeretnénk, s mindazok az összefüggések, amelyekre száz évvel ezelőtt – a közösségi média, az internet, a televízió és a rádió előtti időkben – rámutatott, jelentős mértékben hozzájárulnak majd a főműve címében foglalt korszak eljöveteléhez.